

Nederlandse Samenvatting

Riphagen, Johannes. 'Church-in-the-Neighbourhood: A Spatio-Theological Ethnography of Protestant Christian Place-making in the Suburban Context of Lunetten, Utrecht.' PhD dissertation, VU University Amsterdam, 2021.

Vertaling Titel: Kerk-in-de-buurt: Een ruimtelijk-theologische etnografie van Protestant Christelijke 'place-making' in de suburbane context van Lunetten, Utrecht.

In veel Nederlandse kerken leeft het verlangen om meer betrokken te zijn op de wereld om hen heen. Hoewel dat missionaire verlangen op diverse manieren wordt ingevuld, klinkt in de afgelopen decennia vaak de roep om kerk in de buurt te zijn. Ik noem dat het 'kerk-in-de-buurt' discours (of in de individuele variant: 'christen-zijn-in-je-buurt'). Het duikt op in allerlei preken, christelijke boeken, magazines en websites, kerkelijke initiatieven, praktijkvoorbeelden en netwerken. 'Kerk-in-de-buurt' richt zich op het zoeken naar inspirerende vormen van christelijke gemeenschap die aansluiten bij de alledaagse leefwereld van de buurt, dichtbij de mensen die daar leven.

In dit boek onderzoek ik hoe dit 'kerk-in-de-buurt' discours in de praktijk vorm krijgt, en evalueer ik het potentieel ervan: is het een haalbare en begaanbare weg voor missionaire vernieuwing in kerken vandaag de dag? Met dit onderzoek heb ik als doel om een bijdrage te leveren aan zowel het missionaire gesprek binnen de kerk als aan de academische discipline van de (contextuele) missiologie. Ik doe dat aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Hoe moeten we het populair missiologische 'kerk-in-de-buurt' discours evalueren in het licht van de alledaagse Protestants-christelijke 'place-making' in hedendaagse suburbane contexten in het Westen?

Deze vraag heb ik onderzocht door middel van een etnografische casestudy in de Utrechtse wijk Lunetten. Gedurende een periode van ongeveer vijf jaar heb ik daar onderzoek gedaan naar Protestants-christelijke aanwezigheid, door het bestuderen van documenten en archieven, het participeren in zowel buurt- en kerkelijke praktijken en het interviewen van twintig Protestanten. In Lunetten speelt de vraag naar christelijke presentie al sinds de bouw in de jaren 1970. Op allerlei wijzen hebben Protestants-christelijke groepen en individuen geprobeerd om daar invulling aan te geven. In de afgelopen jaren is daarin de invloed van het 'kerk-in-de-buurt' discours voelbaar, waardoor Lunetten een interessante casestudy biedt om de hoofdvraag te beantwoorden. Ik werk in deze studie met een wisselend perspectief: ik schets enerzijds een zo compleet mogelijk overzicht van alle vormen van christelijke presentie in Lunetten door de jaren heen, terwijl ik me anderzijds specifiek richt op die groepen gelovigen bij wie het 'kerk-in-de-buurt' discours aansluiting vindt. In de praktijk zijn dat vooral oecumenische en evangelisch Protestantse groepen, vanuit een blanke middenklasse.

Het etnografisch onderzoek heb ik opgevat—zoals de ondertitel van dit boek aangeeft—als een *ruimtelijk-theologische* studie. Daarmee beoog ik een interdisciplinair gesprek te zoeken tussen de contextuele missiologie enerzijds en de kritische ruimtelijke theorie anderzijds. Ik betoog dat dit gesprek belangrijk is omdat centrale noties uit het missionaire taalveld, zoals ‘lokaal’, ‘buurt’ en ‘context’, een geografische component hebben waar in de bestaande literatuur zeer beperkt op wordt gereflecteerd. Tegelijkertijd verwijst ‘ruimtelijk-theologisch’ ook naar de specifieke aanpak die ik heb gekozen: het concept (religious) ‘place-making’ fungeert daarin als centrale lens en methodologisch wordt aangesloten bij de ‘ethnografisch theologische’ benadering. Ik licht beide beknopt toe.

Om te begrijpen hoe Protestantse christenen zich verhouden tot hun buurt, gebruik ik het concept ‘place-making’, een term die zich moeilijk laat vertalen. Dat concept is gekozen tegen de achtergrond van de zogenaamde ‘spatial turn’ (‘ruimtelijke wende’), die in de jaren tachtig plaatsvond in de sociale wetenschappen. Waar voor die tijd het denken over plaatsen vooral gebeurde vanuit een topografisch begrip—als neutrale, begrensde gebieden, aanwijsbaar op een kaart, *waarin* het sociale leven zich afspeelt—wordt dit in de ‘spatial turn’ geproblematiseerd. Kritische denkers uit verschillende wetenschappelijke disciplines laten zien dat plaatsen niet slechts de achtergrond zijn van de sociale realiteit, maar integraal deel uitmaken van die realiteit: ze ‘gebeuren’ en worden geproduceerd en geconstrueerd door allerlei sociale, economische en politieke processen (het ‘sociaal-constructivistisch perspectief’). Tegelijkertijd groeit ook het besef dat mens-zijn op fundamenteel existentieel niveau verweven is met het leven en bewegen in plaatsen (het ‘fenomenologisch perspectief’). Eenvoudig kan worden gesteld dat we niet slechts *in* plaatsen leven, maar dat we als mobiele wezens voortdurend bezig zijn plaatsen te scheppen, produceren, verbeelden, herinneren, waarnemen, bezitten, liefhebben, begrenzen en bewaken.

Met het begrip ‘place-making’ wil ik die meervoudigheid van onze verhouding tot plaatsen begrijpen. Daarin concentreer ik me in het bijzonder op de religieuze dimensie in ‘place-making’, en kijk ik naar hoe Protestantse christenen (individueel en collectief) hun geloofsbronnen mobiliseren in de manier waarop ze zich tot de buurt verhouden.

Juist in die ‘religieuze’ dimensie speelt ook de gekozen methodologie van de etnografische theologie een belangrijke rol, als relatief nieuwe benadering binnen de Praktische Theologie. Binnen deze benadering worden kerkelijke praktijken met behulp van kwalitatieve onderzoeksmethodieken onderzocht als fenomenen die zowel sociaal-cultureel als theologisch en spiritueel van aard zijn. Enerzijds vraagt dit om een interdisciplinair gesprek tussen theologische disciplines en de sociale wetenschappen. Anderzijds, en misschien nog wel belangrijker, is de reflectie op de methodologische vragen die daarbij spelen. Het etnografische onderzoeksproces van luisteren, reflecteren en participeren wordt vergeleken met een geestelijke oefening en tegelijkertijd gezien als bron van theologisch kennen. In mijn onderzoek vertaalt deze benadering zich enerzijds in een poging om de Protestants christelijke ‘place-making’ in Lunetten te beschouwen als een vorm van ‘geleefde missiologie’ binnen de realiteit van Gods handelen in deze wereld; anderzijds vertaalt het zich in een vorm van geëngageerd onderzoek, waarin ik met het onderzoeksproces zelf een bijdrage heb willen leveren aan het christelijk getuigenis in Lunetten.

Veranderende geloofsgeografieën en 'kerk-in-de-buurt'

In hoofdstuk twee analyseer ik het 'kerk-in-de-buurt' discours, zowel vanuit een historisch perspectief als in de huidige verschijningsvorm. Het vindt zijn oorsprong in een lange lijn van kerkelijke 'respons' op de toenemende secularisatie en suburbanisatie in het veranderende naoorlogse Nederland. Ik kijk daarin vooral naar hoe 'geloofsgeografieën' ('faith geographies') veranderen. Daarmee doel ik enerzijds op de manier waarop plaatsen theologisch verbeeld worden en betekenis krijgen, en anderzijds op hoe geloofsgemeenschappen zich ten opzichte van bepaalde plaatsen verhouden en organiseren. Wat daarin opvalt is dat de buurt-oriëntatie niet nieuw is. De naoorlogse periode van Wederopbouw, stadsuitbreiding en suburbanisatie, kenmerkte zich als een optimistische zoektocht naar een nieuw gemeenschapsleven. De 'Wijkgedachte'—in die tijd het leidende stedenbouwkundig principe—werd daarin ook ideologisch door de gevestigde kerken omarmd (in het bijzonder door de Rooms Katholieke Kerk, de Nederlands Hervormde Kerk). Ze koesterden de hoop dat ze met een gebouw in elke buurt een centrale rol zouden kunnen spelen in de nieuwe Nederlandse samenleving. Ook in de economische crisis van de jaren 80—na een tijd waarin kerken zich vooral mondiaal hadden georiënteerd—vindt er binnen de gevestigde kerken een heropleving plaats van het buurt-principe, in vormen van kerkelijk opbouwwerk en diaconale presentie. Wat kenmerkend is voor deze beide, vroegere buurt-oriëntaties is dat ze werden ingegeven vanuit een parochiale geloofsgeografie, waarin kerken sterk de morele plicht voelden om in elk gebied in Nederland een vorm van aanwezigheid te hebben.

Een heel andere geloofsgeografie, die van het evangelisch Protestantisme—veelal georganiseerd in vrijwillige geloofsgemeenschappen rondom een bepaalde identiteit—wint juist in de jaren zeventig en tachtig snel terrein. Dat kan worden verklaard vanuit een samenspel van een toenemend individualisme (de nadruk op keuze), een groeiende mobiliteit en de opkomst van de moderne evangelische beweging. De groeiende geloofsgemeenschappen in dit evangelisch Protestantisme worden gekenmerkt door hun regionale oriëntatie, waarbij leden uit een relatief groter geografisch gebied komen en al dan niet georganiseerd zijn in kringen.

Echter, rond de eeuwwisseling wordt duidelijk dat ook evangelisch Protestantse groepen het tij van de secularisatie en ontkerkelijking niet konden terugdringen, en er maar beperkt in slaagden relevante verbinding te maken met de cultuur en de context. Dit leidde tot een bezinningsproces ('contextuele missiologie') dat zou uitgroeien tot de Missionaire beweging: een golf van nieuwe vormen en experimenten, een discussie over de 'missionaire' roeping van de kerk, en een groeiende openheid onder evangelische christenen naar de samenleving. Zoals ik hierboven al beschreef, komt juist 'de buurt' daarin naar voren als de 'context' bij uitstek om kerk-zijn dichtbij de mensen vorm te geven. Als gevolg van dit 'kerk-in-de-buurt' discours, worden allerlei pogingen ondernomen tot lokaal-georiënteerde christelijke gemeenschapsvorming of gemeenschapstransformatie. Hoewel het 'kerk-in-de-buurt' discours in zekere zin diffuus is en op verschillende manieren wordt gebruikt, onderscheid ik globaal drie kenmerken: Ten eerste, een focus op het nastreven van een missionaire levensstijl in de context van het alledaagse leven in de buurt. Ten tweede, een oproep om in de gedeelde context van een buurt te streven naar duurzame, contextuele vormen van gemeenschap, waar geloof, gemeenschap en het dagelijkse leven in elkaar overlopen. Ten derde, een oefening om theologisch naar de buurt te leren kijken, vanuit een reflectie op Bijbelse noties als de aanwezigheid van God, het goede nieuws van het koninkrijk van God en het zoeken naar 'vrede voor de stad'.

Wat is een 'buurt'?

Hoofdstuk drie geeft een theoretische conceptualisatie van de 'buurt'. In het alledaagse taalgebruik heeft het begrip vaak een logische vanzelfsprekendheid, als een topografisch afgebakend gebied, gekleurd vanuit subjectieve elementen als nabijheid, identiteit ('mijn buurt'), burenelaties en ervaringen. Vanuit het gesprek met ruimtelijke theorie ('spatial theory') laat ik echter zien dat deze vanzelfsprekende benadering onvoldoende de complexe werkelijkheid van de buurt aan het licht brengt, en belangrijke sociale dynamieken onbesproken laat. Dat is tevens meteen een 'theoretische' kritiek op het 'kerk-in-de-buurt' discours, waarin de buurt meestal simpelweg gezien wordt als een topografisch afgebakend gebied. Met het doel om tot een scherpere lens van deze complexe suburbane werkelijkheid te komen ('place-making'), en zo taal te hebben om het etnografische veldwerk van Lunetten te duiden, onderscheid ik drie ruimtelijke perspectieven op 'de buurt' vanuit een conceptueel, theoretisch kader: (1) Als relationele ruimte: Een buurt is een samenstelling van plaatsen, schaalgroottes en geografieën, die op eindeloos veel manieren in verbinding staan met andere plaatsen, schaalgroottes en geografieën in een open, genetwerkte en verstedelijkte ruimte. (2) Als verbeelde ruimte: Plaatsen (en buurten) worden geconstrueerd en ontvangen betekenis door middel van een reeks (normatieve) verhalen en denkbeelden die bepaalde machtsverhoudingen weerspiegelen en waaraan sociale identiteiten worden ontleend. (3) Als ruimte van handelen: Plaatsen (en buurten) zijn niet neutraal, maar zijn sociale en politieke ruimten waarin mensen handelen volgens bepaalde regels, omgangsvormen en manieren.

In de volgende hoofdstukken komen deze drie ruimtelijke perspectieven terug; tezamen geven ze een meer specifieke invulling aan het begrip 'place-making'.

De veranderende geloofsgeografieën van Lunetten

Hoofdstuk vier behandelt de vraag hoe kerken betrokken zijn op de wijk Lunetten ('ecclesial place-making'), sinds de bouw van de wijk tot vandaag de dag, en wat er van deze ervaringen kan worden geleerd. Ik begin met een schets van de wijk Lunetten, gebouwd in de jaren zeventig en tachtig als een typische bloemkoolwijk. De 'tijdgeest' van de protestjaren—de nadruk op democratisering en emancipatie, de menselijke maat en het milieu—is nog steeds terug te vinden in de gebouwde omgeving van Lunetten. Tegenwoordig wordt van de wijk wel gezegd dat het twee gezichten heeft: Enerzijds groen, progressief en betrokken, gekenmerkt door een actieve, sociale en diverse gemeenschap, met een dorps karakter. Anderzijds een anonieme wijk, met een mate van onaantrekkelijkheid en kneuterigheid ('vergane glorie') waar relatief veel eenzaamheid en psychische problematiek spelen. Deze twee gezichten laten iets zien van de 'verbeelde ruimte' (zie boven), over hoe mensen 'hun buurt'—en hun eigen positie daarin—op heel verschillende manieren betekenis geven.

Vervolgens geef ik een historisch overzicht van kerkelijke presentie in Lunetten. Opvallend is dat Lunetten de eerste naoorlogse wijk in Utrecht is zonder fysiek kerkgebouw. Toen in de jaren zeventig de definitieve plannen voor de wijk werden vastgesteld, was de invloed van de secularisatie sterk voelbaar. Het was inmiddels duidelijk dat er onvoldoende potentieel zou zijn om in Lunetten zelfstandige wijkgemeenten te starten, zoals dat in andere naoorlogse wijken tot dat moment nog de

norm was. In plaats daarvan namen de gevestigde kerken in de aangrenzende wijk Hoograven Lunetten op in hun 'wijk' of 'parochie'. De afwezigheid van een zelfstandige kerk maakte Lunetten in de jaren tachtig tot een interessante wijk om te experimenteren met nieuwe vormen van kerkelijke presentie en opbouwwerk. Er ontstond een intensieve oecumenische samenwerking, waarin enkele kerkelijke professionals actief waren. Als hoogtepunt werd in 1991 inloophuis 'het Knooppunt' opgericht. Toch lukte het de kerken niet om wortel te schieten in Lunetten: initiatieven bleven kleinschalig en bovendien zette de ontkerkelijking in de gevestigde kerken in Hoograven onverminderd door. In de periode waarin mijn onderzoek plaatsvond is het professionele opbouwwerk in Lunetten volledig gestopt en is de institutionele kerkelijke presentie afgebrokkeld en bijna volledig weggetrokken uit Utrecht-Zuid.

Vanuit de evangelisch Protestantse hoek zijn vanaf de jaren tachtig een aantal geografisch georiënteerde 'Lunetten kringen' actief in Lunetten. Hoewel deze kringen vooral een binnenkerkelijke gerichtheid hebben—ze zijn een middel om de pastorale zorg en geloofsopbouw te organiseren—is er door de invloed van het 'kerk-in-de-buurt' discours in de afgelopen jaren meer openheid gekomen om (missionair) betrokken te raken op de buurt. Ik constateer op basis van de interviews en observaties echter dat dit in de kringen maar zeer beperkt lukt, en dit veelal tot een incidentele actie beperkt blijft. Tegelijkertijd wordt ook zichtbaar dat een aantal individuele gelovigen, geïnspireerd door het 'kerk-in-de-buurt' discours, gemotiveerd zijn om vanuit hun geloof meer betrokken te raken op de buurt. Deze gelovigen vinden elkaar vaak in netwerken die kerkmuren overstijgen, die ontstaan vanuit contacten in de buurt, en die ernaar streven een positieve bijdrage te leveren aan de buurt. Ik beschouw die initiatieven als hoopvolle vormen van toenadering. Een aantal idealen van het 'kerk-in-de-buurt' discours komt daarin tot uitdrukking; echter het ideaal van een relatief duurzame vorm van christelijke gemeenschap, gericht op de buurt, blijft achterwege en lijkt te hoog gegrepen. Ik laat zien dat de initiatieven die er wel zijn vaak een klein, fluïde en tijdelijk karakter hebben.

Dit hoofdstuk laat vooral zien dat christelijke geloofsgemeenschappen zich op veel verschillende manieren—en met verschillende missionaire en kerkelijke idealen—verhouden tot een open, verstedelijkte omgeving en dus tot wijken als Lunetten. Er is een veelheid aan geloofsgeografieën, die elkaar maar zeer beperkt raken. Hoewel in de missionaire literatuur regelmatig het aantrekkelijke beeld geschetst wordt van 'alle christenen in een buurt', samen als een potentiële lokale gemeenschap, laat dit onderzoek toch vooral zien dat dit beeld weinig raakvlak heeft met de alledaagse realiteit.

Een beschrijving van de betrokkenheid van Protestantse individuen op Lunetten

In hoofdstuk 5 wordt een fenomenologische beschrijving gegeven van de buurt, vanuit het perspectief van individuele Protestanten (veelal uit een blanke maatschappelijke middenklasse), om te begrijpen hoe zij leven in en zich verhouden tot Lunetten, en daarin hun geloofsbronnen mobiliseren ('religious place-making'). Vanuit de geïnterviewden kwamen drie 'schaaldimensies' naar voren die gezamenlijk de betekenis van de buurt laten zien: (1) de schaaldimensie van de eigen woning, die vooral werd genoemd in het kader van de existentiële dimensie van het levensverhaal: ergens wonen—in een huis en in een buurt—voor een bepaalde periode in het leven, passend bij de wensen en de levensfase van dat moment ('home-making'); (2) de schaaldimensie van de directe omgeving van het huis, het

'buurtje' ('space of neighbourliness'), waar het goed en 'fatsoenlijk' samenleven als burens op een gedeeld stukje grond centraal lijkt te staan; tenslotte (3) de schaaldimensie van de bredere 'buurt' of 'wijk'; een gefragmenteerd en genetwerkt ruimte, bestaand uit diverse praktijken, plaatsen, mensen, routes en ritmes.

Vanuit deze beschrijving kom ik tot een aantal observaties. In veel interviews wordt gesproken over de rol van geloof als een verantwoordelijkheid of roeping voor je 'directe omgeving' of 'de mensen om je heen.' Wat ik echter laat zien is dat deze uitspraken niet persé de directe omgeving van *de buurt* betekenen, maar vooral gekenmerkt worden door mobiliteit; ze gaan over de plekken en de mensen waar men zich mee verbonden weet ('geographies of belonging'). Hierin lijkt te gelden dat voor gelovigen die zich reeds verbonden weten met de buurt, het verbinden van de buurt met geloof ('christen-zijn-in-je-buurt') een bijna vanzelfsprekend karakter heeft. Voor gelovigen die vanuit hun situatie weinig binding met de buurt hebben is het omgekeerde het geval; een oproep tot 'christen-zijn-in-je-buurt' past hen niet, en voelt vervreemdend. Anders gezegd, lang niet iedereen weet zich verbonden met de buurt of heeft daar de intentie toe. Verbondenheid met een plaats (of ook wel 'plaats-identiteit'), en de bereidheid om daar te investeren, hangt nauw samen met een aantal factoren. Bovenaan staat levensfase—de buurt is vooral belangrijk voor bepaalde groepen zoals ouders met jonge kinderen, ouderen en kwetsbare groepen—maar ook andere factoren zoals de woonsituatie en -omgeving, en individuele karakters en levensstijlen zijn hierop van invloed.

Deze observatie laat tegelijkertijd ook zien dat een betrokkenheid op de buurt niet 'maakbaar' is. Ik meen daarom ook dat daar waar het 'christen-zijn-in-je-buurt' een sterk normatief karakter krijgt, het bepaalde groepen gelovigen onrecht doet. Sterker nog, het kan een vorm van privilege weerspiegelen, als de oproep gedaan wordt door mensen die zelf al een prettige plek in een wijk hebben. Zo'n plek is immers niet voor iedereen vanzelfsprekend.

Tot slot merk ik als een positief punt op dat het 'kerk-in-de-buurt' discours voor een groep evangelische Protestanten een aanmoediging is om de blik naar buiten te richten en geloof handen en voeten te geven in de alledaagse leefwereld. Ze worden hierdoor geïnspireerd om zich in te zetten voor hun straat, om vrijwilligerswerk te doen voor hulpbehoevenden of om actief te zijn op de school van hun kinderen. Ook reflecteren ze op hun plek en rol in de buurt, zoeken actief contact met burens en bidden voor hen. Toch merk ik daarin ook op dat die inzet bescheiden en begrensd blijft, zeker ten opzichte van de idealen in het missionaire discours: het relaties aangaan met mensen die 'anders' zijn blijkt vaak ingewikkelder dan gedacht; ook het nastreven van een betekenisvolle relatie met de burens strandt vaak op de sociale regels en verwachtingen van een typische burensrelatie. Tot slot moet inzet voor de buurt altijd ingepast worden in een leven met een veelal drukke agenda en een aantal andere rollen en verantwoordelijkheden.

De constructie van een missionaire identiteit

In hoofdstuk 6 bestudeer ik de manier waarop individuele Protestantse gelovigen een missionaire identiteit construeren in relatie tot de ideeën daarover in de gemeenschappen en groepen waar ze zich mee identificeren. Ik maak daarin enigszins generaliserend onderscheid tussen drie 'missionaire discourses' of 'paradigma's': het oecumenische, het evangelische en het contextuele.

Ik beschrijf hoe individuen zich deze verhalen toe-eigenen tot een 'missionaire identiteit', maar ook hoe het proces van identiteitsvorming plaatsvindt binnen de sociale dynamieken van een geloofsgemeenschap. De focus ligt daarbij vooral op het evangelisch Protestantisme, omdat daar sterk wordt ingezet op de individuele missionaire verantwoordelijkheid en tegelijkertijd daar ook diverse spanningen voelbaar worden.

Zo valt op vanuit de interviews dat slechts weinig evangelische Protestanten goed uit de voeten kunnen met een 'missionaire rol' als evangelist, zoals dat wordt voorgesteld in het 'evangelische' missionaire discours. Vooral het dualistische theologisch frame, waarbinnen individuele bekering van ongelovigen uiteindelijk het enige relevante doel is, wordt als problematisch ervaren, ook al wordt het in de praktijk vaak vertaald naar 'relaties bouwen' en het 'laten zien van je geloof'. Voor velen is daarom het taalveld van 'missionair'-zijn omgeven met een gevoel van ongemak, van falen, van onoprechtheid of zelfs van vervreemding.

Aan de andere kant biedt het 'contextueel' missionaire discours, voor een aantal evangelische Protestanten een welkome verbreding van de kaders van wat 'missionair' is. Ik beschrijf het als een evangelische toe-eigening van het *missio Dei* gedachtegoed, waarin missie niet uitsluitend draait om de bekering van individuen, maar om het herstel van de hele schepping. Daarmee komen allerlei alledaagse praktijken in het teken van 'missie' te staan, zoals bijvoorbeeld het zoeken naar recht, de inzet voor het milieu of het optrekken met vluchtelingen.

Ik beschrijf hoe enkele evangelisch Protestantse gelovigen dit contextuele discours omarmen, in een 'missionaire zoektocht', opvallend vaak juist 'in de buurt'. Deze zoektocht is niet alleen individueel, maar richt zich juist ook op het zoeken naar vormen om dit samen met anderen te doen; het vraagt dus om processen van gemeenschapsvorming of -verandering. Precies dat zet hen vaak op gespannen voet met de regionaal georiënteerde kerken waar ze toe behoren, waar verandering moeizaam en traag is. Ik laat hier zien dat er in het contextueel missionaire discours een sterke urgentie voor kerkvernieuwing klinkt—immers de kerk faalt in haar roeping om de wereld te bereiken—en tegelijkertijd een hoge verwachting van processen van gemeenschapsvorming of -verandering. In de praktijk blijken die processen echter complex, weerbarstig en regelmatig onhaalbaar, met teleurstelling en vervreemding tot gevolg.

Concluderend stel ik daarom dat de zoektocht naar een inspirerend en tegelijkertijd realistisch missionair verhaal, waarin ruimte is voor het gewone leven, één van de grootste uitdagingen is voor de missionaire praktijk van het evangelische Protestantisme.

Conclusie

In het laatste hoofdstuk betrek ik de bevindingen van het veldwerk in Lunetten op de kenmerken van het 'kerk-in-de-buurt' discours, om zo tot een evaluatie te komen van het potentieel ervan voor kerken in suburbane contexten in het Westen.

Ik waardeer als positief dat het discours—vooral in de individuele vorm ('christen-zijn-in-je-buurt')—christenen vanuit een breed spectrum inspireert tot een meer open houding ten opzichte van hun directe (geografische) leefomgeving. Bovendien helpt het discours, daar waar het geworteld is in de

missio Dei theologie, evangelische Protestanten om hun 'missionaire' roeping breder te zien dan een eenzijdige en verlamme focus op de bekering van ongelovigen.

Een ander aspect dat ik positief waardeer is hoe het discours nieuwe netwerken en partnerschappen op het niveau van de buurt stimuleert en aanjaagt, waarin verschillende christenen, vaak samen met anderen, zich inzetten voor de bloei van de buurt in concrete praktijken. Ondanks dat deze initiatieven meestal klein, fluïde en tijdelijk zijn, zijn ze niettemin belangrijk en hoopvol, omdat ze nieuwe visies verbeelden over wat het betekent om goed samen te leven in een buurt.

Tegelijkertijd heb ik twee punten van kritiek op het 'kerk-in-de-buurt' discours. Het eerste punt betreft het gewenste doel van een relatief stabiele of duurzame vorm van christelijke gemeenschap in de buurt. Ik heb laten zien dat pogingen tot (zeer) lokale gemeenschapsvorming vaak een hoog idealistisch karakter hebben, waarbij de complexiteit onderschat wordt, en de aanwezige middelen (en de animo hiervoor) overschat. Ze vinden plaats in de realiteit van een zeer mobiele, genetwerkte en open stedelijke context waarin allerlei verschillende geloofsgeografieën naast elkaar bestaan en waarin de grenzen van een buurt maar weinig betekenis hebben. Het discours vraagt van individuen een sterke verbondenheid met de buurt en een actieve missionaire bevoegdheid, bij voorkeur met eenzelfde visie op missionair-zijn. Ik constateer dat die combinatie zeldzaam is, en alleen gedeeld lijkt te worden door een kleine groep van veelal hoogopgeleide bevoegde gelovigen met leiderschapservaring. Samengevat is een intensieve lokale en missionaire oriëntatie één van vele mogelijke keuzes; een keuze die aantrekkelijk is voor een enkeling, maar niet voor grote groepen gelovigen. Pogingen tot gemeenschapsvorming of kerkvernieuwing in deze richting leiden daardoor zelden tot de gehoopte en beoogde uitkomsten.

Een tweede punt van kritiek richt zich op de manier waarop de buurt wordt voorgesteld, als plek van het gedeelde alledaagse leven en van lokale buurtgemeenschap ('community'), en daarom als plek die bij uitstek geschikt is als missionaire context. Deze manier van denken sluit nauw aan bij culturele ontwikkelingen, zoals het 'nieuwe localisme' ('new localism'), waarin een sterke ideologische kritiek klinkt op de hedendaagse, hypermobile en gefragmenteerde samenleving. Ik laat echter zien dat de geleefde realiteit van de buurt in de stad geen hechte 'community' is, maar een sterk gefragmenteerde, gesegmenteerde en genetwerkte omgeving. Mensen leven naast elkaar maar toch in geheel andere 'buurt-bubbels', die elkaar maar zeer beperkt raken. Dit onderzoek laat zien dat dit zeker ook geldt voor de meeste Protestantse christenen, voor wie het buurtnetwerk van medegelovigen erg belangrijk is. Anders gezegd, in een stedelijke context bestaat er nauwelijks een open, gedeeld en alledaags gemeenschapsleven waarin verschillende groepen mensen elkaar ontmoeten en samen optrekken. Ik bedoel daarmee niet te zeggen dat het nastreven van een missionaire levensstijl, en het zoeken naar betekenisvolle contacten met mensen die 'anders' zijn onmogelijk is, maar het blijkt in de praktijk wel een ingewikkelde opgave. Daar komt bij dat zelfs voor de meeste bevoegde missionaire gelovigen een inzet voor de buurt sterk begrensd is door een aantal andere verplichtingen en verantwoordelijkheden op andere plekken.

Zonder de semantiek in te willen duiken, meen ik dat het benaderen van de 'buurt' als 'missionaire context' onterecht de suggestie wekt dat de buurt een 'sociaal geheel' vormt. Het is naar mijn mening beter de buurt te denken als een veelheid aan 'contexten', gesegmenteerd en genetwerkt, en daarmee op een bepaalde manier ook een 'gedecontextualiseerd' karakter hebben.

Samenvattend concludeer ik dat er vanuit de casestudy in Lunetten een aantal belangrijke observaties naar voren komen die van belang zijn voor het missionaire denken in kerken en academie. Het laat zien dat het zoeken naar zeer lokale vormen van kerk-zijn in een post-christelijke, hypermobiele netwerksamenleving erg ingewikkeld blijkt. Vooral in het licht van de complexiteit van processen van gemeenschapsvorming enerzijds en het sterk gesegmenteerde, genetwerkte karakter van buurten anderzijds, lijkt mij daarom het streven naar relatief stabiele christelijke buurtgemeenschappen een onrealistisch ideaal. Een meer haalbare richting is wellicht het stimuleren van de kleine, fluïde en tijdelijke netwerken van christenen en anderen, die samen concreet zoeken naar het goede voor hun buurt; zonder daar direct hoge idealen op te plakken, maar deze juist te zien als kleine tekenen van de hoop.